

СТАНОВИЩЕ

От проф. д-р Владимир Атанасов Атанасов

за дисертационен труд на Методий Първанов Кирилов

на тема:

„Българският модернизъм в обучението по литература (гимназиална степен на обучение) – културни контексти и модели на четене“

за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ (професионално направление: 1.3. Педагогика на обучението – Методика на обучението по литература)

I. Характеристика на представените материали

Представеният дисертационен труд съдържа увод, три глави и заключение, общо 197 стр. (електронен вариант).¹ Библиографията е композирана в два дяла, съответно *Критическа литература* (общо 119 заглавия) и *Методическа литература* (общо 117 заглавия), предимно на български език. Пет източника са съответно на английски и френски език, а един от тях вероятно е на италиански (към момента недостъпен). Цитациите привличат също така и испански изследователи като Хосе Лозада. Методическа литература – учебници, христоматии, ръководства по словесност/български език/литература цитира източници с времеви обхват от 127 г. (между 1889-та и 2016 г.). Библиографията и цитациите до голяма степен са по стандартите.

Липсват приложения, свързани с апробация, която да онагледява практическите ползи на дисертационния труд, но разработените уроци, поместени в трета глава, през своята структура, цели, ход, въпроси и задачи и очевидно са апробирани пред ученическа аудитория, защото издават недвусмислена практическа ориентация и представят достатъчно ясно направените приноси.

Структурният модел, избран в дисертацията, се обляга на историко-хронологическия изследователски принцип, което води към педантична периодизация на явленията в духа на историческия материализъм, без обаче да се достига до вулгарни

¹ Работата посочва в своята композиция и *четвърта глава*, в която са поместени заключение, изводи и приноси.

абсолютизации за зависимостите на база и надстройка, обусловени от проявленията и промените на общественно-икономическите формации. Големият период от Освобождението до 1989 г. е лимитиран в четири по-едри формата – до Първата световна война, до 9.9.1944, през епохата на тоталитаризма до 1989-та, след което „рамката“ на периода обхващат последните почти три десетилетия „до наши дни“ (2.7, 2.8). Подобен подход осигурява историческа и методическа прегледност, но от друга страна, води до схематизъм и това ощетява вниманието към преливането и взаимната обвързаност на културните и литературно-художествени явления и интерференциите между тях, които прекрочват историческите граници, проявявайки действителния развой на естетическите и творчески идеи във времето.

II. Обща характеристика на съдържанието

Работата има коректна **мотивация на изследователския избор**. С прегледност и яснота са представени основните аспекти, които разкриват концептуалната ориентация на изследването. То обхваща всички класове, в които се изучава българският литературен модернизъм.

Обектът и предмета на изследването е коректно посочен – българският литературен модернизъм като естетическо явление, поетика и образност. Предметът е „разгърнат“ към начините за представянето му в теоретичната и критическата книжнина и свързаните с това практики на представяне и изучаване в образователната традиция (учебно съдържание, учебници, христоматии, учебни помагала) с оглед на различни методики, имплицирани в тях. Контекстите, принципите и моделите на образователна интерпретация полагат коректно обекта и предмета в работното поле на изследването. Методологическите опори са надеждни спомагат ясно да се формулира разбиране за явлението с оглед на мястото му в културноисторическите движения на епохата, същността и поетиката му, както и влиянията на естетическата традиция и конкретната социокултурната среда в България върху неговите проявления.

Сред **методите** на изследване се открояват *компаративния* и *интертекстуалния* метод, които осигуряват относителна прецизност на изследователските процедури. Макар и да не е застъпен последователно в изследването, интертекстуализмът се очертава като продуктивна възможност за синхронно и хронологично представяне на естетическите структури и отношенията между тях на семантично и стилистично равнище.

В сравнително достатъчна степен ходът на изложението утвърждава разбирането, че **очакваните резултати** (съвременен модел за прочит на българския литературен модернизъм в средното училище) са функция от поставените **цели** (да се формулира образователно разбиране за българския литературен модернизъм, да се очертаят теоретичните и практическите рамки за преподаване, свързани с работещи съвременни методически варианти като се оптимизират методиките и моделите за уроци), конкретните **задачи** (дефинитивна яснота на понятията) и последователността на изследователските **процедури**.

Изложението осигурява тази „дефинитивна яснота“ около разбирането на Б. Богданов за семантичния обем на понятието „модернизъм“, което по-нататък се превръща в методологическа основа на изследването.

В **първата глава** са изяснени понятията модерност и модернизъм. За по-пълно изясняване на съдържанието и обхвата им са привлечени и редица други авторитети като Адорно, Х. Фридрих, Хабермас, Пол де Ман, а като водеща е припозната тезата на Джеймисън за това, че „модернизмът се възприема като възникващ по-скоро от нарастващата антипатия към конвенционалното и демодираното, отколкото от изследователския апетит към неизследваното и неоткритото.“ Тук изследването среща подкрепата и на Питър Чайлдс за нехронологичната интерпретация на модернизма. Впрочем тези понятия са изяснени като етимология и проявления през възгледите на Шатобриан, Флобер и Бодлер, а привлечените постановки на Бенямин, Яус, Бодриар и най-вече Фуко, който реконструира метафизиката на Ницше, разширяват обхвата на обосноващите терминологични употреби в теорията и практиката на обучението.

Изследването полага това разбиране в контекста на разнообразни идеи на изкуствознанието, културологията и литературната наука чрез позоваване на автори като Д. Аврамов, Р. Ликова, Св. Игов, Т. Жечев, С. Хаджикосев, Е. Сугарев, Н. Нанков, Ел. Димитрова, Г. Тиханов, Б. Пенчев, Цв. Атанасова за българския литературен модернизъм. Тезите им са инкорпорирани в съдържанието на изследването във функцията на концептуални отправни точки и/или рамки за разбиране на вътрешнопротиворечивото явление. Разбира се, тяхната опора са възгледите на д-р

Кръстев, Пенчо Славейков и Гео Милев, които специфицират първи естетическото явление не само като поколенчески сблъсък, но и като развитие на творчески кръгове и различни естетически концепции.

За нуждите на методическото изследване границите на периода са заключени между „Заточеници“ на Яворов и „Септември“ на Гео Милев.

Изяснени са ключови за изследването понятия като *култура, текст, контекст, културен контекст* за разбиране на същността на явлениято, неговите аспекти, както и подходите към текстовете от учебното съдържание. Прецизно са посочени контекстите – исторически, биографичен, естетически, идеологически, политически, в които изследването фокусира наблюдаемата реалност на тези текстове.

Втора глава е посветена на критическия и образователен прочит на българския литературен модернизъм. *Първият прочит* (критическият) наблюдава продукцията в границите на повече от столетие, като са изследвани различни етапи в проявлениеята и рефлексите към литературния модернизъм у нас. Направен е обстоен преглед на естетическата мисъл и критическото наследство, като се започне с „За тенденцията и тенденциозната литература“ (1903) и „Млади и стари“ (1907) на д-р Кръстев, през есето на Димо Кьорчев „Тъгите ни“ (1907) и Литературния манифест на Ив. Андрейчин („Из нов път“) от същата година, както и всички литературно-естетически издания по това време.

Вторият (образователният) *прочит* хронологически и систематично проследява възникването на учебна книжнина, както критериите и методиките, които експлицитно или имплицитно могат да се доловят в подбора на автори и текстове и тяхното осветляване в множеството наблюдавани учебници и хрестоматии. Основни изследователските методи тук са коментарът и анализът, както и съпоставката между различни източници, направена с оглед на движението и промяната в културния и идеологически контекст. Последователно прокаран е принципът за придържане само към легитимното, предложено/утвърдено от Министерството на просвещението, в последствие – МОН, учебно съдържание.

Направен е преглед на учебната литература със специално внимание към първия учебник по история на българската литература от Ал. Т. Балан (1896), макар да се изяснява, че най-ранните образци на учебна литература представляват сборници с

(откъси от) избрани текстове, т.е. христоматии. Изведено е присъствието на текстове с модернистична смислова

и стилова организация на автори като П. П. Славейков, П. К. Яворов, Ал. Константинов, П. Тодоров. Сериозно изследователско внимание е обърнато върху „Теория за пети клас на мъжките и девически гимназии“ на Божан Ангелов (1906) преиздавана многократно до средата на 20-те години на ХХ век, с основни раздели върху поетика, стилистика и критика, теория на поезията и прозата. Акцент е поставен и върху синхронното представяне на модернистични текстове и идеята да се осмисли поетиката и стилистичната организация на тези текстове (Б. Ангелов, Стилистика, учебник за IV и V клас на мъжките и девическите гимназии (1907). Направен е изводът, че теорията, историята и критиката ефективно формират учебното съдържание и подсказват методиките на преподаване на български език и литература.

След качествения анализ и съпоставителното наблюдение на учебниците и христоматиите се стига до заключението, че първата публикувана в тях модернистична творба е „Неразделни“ на П. П. Славейков, макар че в началото на ХХ век се запазва интерпретацията на модернистични творби по-скоро като израз на реалистична/патриотична или фолклорна тематика. Вярно е посочено, че наченки на методически апарат се откриват за пръв път в Христоматията на Пеев, където ясно са формулирани целите и задачите пред обучението по български език и литература (1905). За пръв път в учебната книжнина се появява и разделът „Критика“, в който са тълкувани известните днес като философски поеми на П. П. Славейков. След обстойно изследване става ясно, че от началото на миналия век в образователната литература вече се изяснява жанрът на лирическата поезия, както и на идилията (П. К. Яворов, П. Тодоров).

Обърнато е сериозно внимание върху популяризирането на критически изследвания, мемоарни текстове, архивни материали, които все по-активно навлизат в учебната книжнина. В същото време учебното съдържание се обогатява и с текст на драматическия жанр („Зидари“ на Петко Тодоров). В този период през идеята за извисената личност се развива и модернистичната образователна интерпретация на Славейковите философски поеми.

В раздела от Първата световна война до 9. IX. 1944 г. (2.3.) изследването обстойно осмисля и появата на големите имена в българската литературна критика (Боян Пенев, Мих. Арнаудов, Ив. Радославов, Георги Бакалов, Георги Цанев, Гео Милев, Васил Пундев, Борис Йоцов, Минко Николов), както и литературните дебати, в които те

участват. Тези наблюдения изпълват със съдържание социокултурната рамка на изследването. Акцент е поставен върху започналото от средата на 20 -те години идейно разслоение в критическите среди, което неминуемо дава отражение върху избора на автори, систематизацията и тълкуванията в учебната книжнина. Лявата критика прокарва разделението между класовоориентирана или „патриотична“ и упадъчна (модернистична) литература. Заговаря се за „партийната функция на изкуството“, а корелацията *родно – чуждо* се трансформира в опозицията *пролетарско – буржоазно*, което представя естетическите явления като функция на идеологически съдържания и съответно – ги деформира. Обърнато е обстойно внимание върху литературните полемики от средата на 30-те г. между „идейници“ и „качественици“, както ина дебата Радевски – Ат. Далчев през 1942-1943 г.. Сравнително внимателно е изяснено понятието за *нов художествен реализъм (соцреализъм)* като функция на командно-административния подход в определяне на учебното съдържание особено след 9.9.1944.

В изследването на христоматиите и учебниците през 20-те и 30-те год. са изведени проблематизации, които присъстват в учебната практика и до днес, напр. страданието, раздвоението и порива към безгранична свобода у Яворов (ст. на Вл. Василев „Яворов като поет“), макар че наред с това, интерпретацията на „Заточеници“ си остава в рамките на патриотичното тълкуване. Обърнато е внимание върху факта, че в учебниците продължава също критическото представяне на фрагменти от „Кървава песен“. Впечатление прави, че изследването внимателно акцентира избора на творби и тяхната систематизация в учебните програми, което показва, че в тях постепенното се формулира разбирането за модернистично съдържание в неговите основни аспекти. Изяснено е, че все по-трайно в учебниците и христоматията присъстват въпросите, които вече провокират диалог и обратна връзка по отношение на изучаваното съдържание (Дорев, Христоматия от 1921 г.). През този период започва и образователното четене на Дебеляновата поезия през призмата на мотива за смъртта, интерпретирана като неизменна част на символистичната поезика.

Изследването анализира и „Христоматията по стилистика“ на същия автор, подчертавайки, че предпочитанията на автора е към идейно-съдържателен, а не към стилистичен анализ. Въпреки това обаче, с въвеждането на понятия и термини от стилистиката и поезиката *се достига до първообраза на съвременен учебник по литература с неговите аксесоари – портрет и биографични данни, интерпретация на текста, литературна теория и критика („теоретични бележки“), въпроси и задачи*

(Мирчев, Учебник по литература от 1922). Изследването обръща специално внимание на първите две особено важни произведения в методическата литература – „Родният език в прогимназиите и гимназиите“ на Любен Георгиев (1933) и „Методика на обучението по български език (бележки)“ на Ив. Хаджов (1941), което демонстрира синхронизирането на критико-теоретически знания, методите и системата на преподаване в българското училище.

Целият период след 9.9.1944 г. е изследван обстойно с акцент върху идеологическата догма, която определя спецификите на литературния живот, както и образователната теория и практика. Обърнато е внимание върху навлизането на „съветския педагогически опит“ у нас, а също така и върху „литературните скандали“ от периода, за да се стигне до констатацията, че българският литературен модернизъм е представени оскъдно, като дори в антолигиите акцентът по условие пада върху фолклорните вариации (П. П. Славейков) и социалната тематика (Яворов), а естетическото явление е тълкувано като „упадъчно“ и „случайно“. Изследването проследява механизмите и пътищата, по силата на които в края на 70-те и през 80-те години на миналия век модернизмът и неговите автори постепенно са реабилитирани.

Поставен е акцент върху това, че през целия период учебната книжина интерпретира тази проблематика върху принципа на сложното съчинено противоположно изречение, като явлението се представя „обективно“, но задължително се поставя акцент върху отрицателните му качества, главно идеологически трафарети – „отчужденост от народните маси и обществената действителност“ (М. Николов). Всъщност така се изведени и особеностите на критическата интерпретация от този период, една от които е „подмолното“ използване на обективни естетически критерии за висока ерудиция, диалога със западноевропейското изкуство и най-вече – откриването на истинските възможности на българския език. Обърнато е внимание върху факта, че Учебникът по български език и литература от 1945 г. е *най-обстойното представяне на българския литературен модернизъм*, след което настъпва постепенно ревизиране на интерпретациите с оглед на идейността, реалистичния рисунък и фолклорните мотиви.

Отбелязано е също така, че важен момент в развитието на учебната книжина е *разширяването на творческите колективи* с участието на учени и учители с практика в преподаването на предмета (от средата на 60-те г.). Все по-отчетливо се наблюдават характеристиките на съвременната учебникарска практика. *За първи път в Учебника по литература (1968) най-богато са включени философски поеми на Славейков*. Впрочем работата обръща сериозно внимание и върху появата на тритомника на Стоян

Каролев „Жрецът-войн“ (1976,1988). Изследването установява, че по това време се осъществява и първият опит в учебното съдържание да намери място стих. „В часа на синята мъгла“ на Пейо Яворов и анализира учебника и хрестоматията като синхронни явления. Схолостичното четене и модернизиранието на критическия език в образователната книжнина са изяснени също като синхронни явления.

В края на втора глава е обхванат целият период от 1989-та почти до края на второто десетилетие на новия век през концептуалните текстове на М. Неделчев, Едвин Сугарев, Св. Игов, Б. Пенчев, както и на цялата колегия на Института за литература, които преосмислят естетическото явление и неговото място в развойните тенденции на българската литература и култура. Внимателно е проследено как това отношение на преценка въздейства върху избора, критериите и форматите, в които българският литературен модернизъм присъства в учебната книжнина. В първите години след 1989-та практиката на учителите диктува начините, по които се представят българските модернисти, а по-късно те попадат в задължителното и профилирано учебно съдържание и чрез участието на академични преподаватели. Изследването поставя акцент върху проявите на възможността да се избира между различни учебници, респ. критически концепции и интерпретации. Посочва се коректно, че учебниците вече дават превес на литературно-теоретичните знания, терминологичния апарат и свободата на интерпретация. Запазва се установеният вече модел за структуриране на учебното съдържание в учебника/хрестоматията.

Позитивна оценка заслужава и фактът, че всяка част от тази глава завършва с *изводи* в резултат на направените наблюдения. За съжаление, те не са маркирани още в съдържанието.

Трета глава от изследването е структурирана по аналогия с предходните, но функцията на „критическо четене“ изпълнява самостоятелната интерпретация на изследователя. Поставен е акцент върху отношението традиция – модерност през призмата на следните проблеми: за „твореца“, „човека и света“, „човека и изгубения рай“ върху текстове на Славейков, Яворов, Дебелянов и Гео Милев. Всяка проблематизация е представена и под формата на разработени уроци (3.2., 3.4., 3.6.), които са издържани според всички методически изисквания – формулирани вид, цел и ход на урока, посочени учебни ситуации, въпроси и задачи, изводи и обобщения, както оценка за работата на класа. По този начин е постигната *съизмеримост между интерпретацията като теоретичен модел и нейното осъществяване в практиката като учебен дизайн*.

Уроците обхващат емблематични произведения на четирима автори, положени в различни междутекстови и сравнителни интерпретации с подчертан практико-приложен аспект. Следва да се посочи, че тази (трета) глава носи малко от по-смелите инвенции и обобщения в изследването, които са направени във връзка с кодифицирането на литературно-образователната норма, свързана с модернизма, в течение на повече от столетие. Избран е традиционен методически подход – интерпретационно съдържание, последвано от разработка на урок.

„**Четвърта глава**“ обединява изводи и приноси от изследването. То ясно и систематизирано очертава теоретичните и практическите рамки за преподаване на литературния модернизъм в средното училище в съвременните условия и представя като нагледен материал работещи и атрактивни методически варианти на уроци, които могат да се възприемат и като модели, въпреки скромната самопреценка на докторанта.

Приносите са открити прецизно. Концепцията за „български литературен модернизъм“ е изяснена в успоредното наблюдение на неговия критически и образователен прочит. Предложени са практически решения за неговото представяне пред ученическа аудитория чрез моделиране на интерпретативни и образователни ситуации, с което може да приеме, че поставените цели са успешно постигнати. Констатира се някои технически и стилови неточности като: **погрешна** абревиатура на Закона за предучилищното и училищно образование (с. 6); неточност при изписване на заглавието на онлайн изданието *Либерален преглед*, наречен „прочит“; известното разминаване между посочените и действителната страница, на която се намира материалът (поне на електронния вариант, който използвам, частта е маркирана на с. 147, а всъщност се намира на с. 152); не е посочена дата за достъпност до използваните ресурси от интернет.

Авторефератът отговаря на представената за обсъждане работа, а нейните приноси дават основание за присъждането на **Методий Първанов Кирилов** на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление: 1.3. Педагогика на обучението – Методика на обучението по литература.

София, 12.09. 2021

Проф. д-р Владимир Атанасов

